

*Jerzy Kulaczkowski**
Warszawa

Wskazania wychowawcze dla dzieci w świetle Ef 6, 1–3

Poszukiwanie źródeł, które pomogłyby w coraz bardziej precyzyjnym określeniu zasad wychowawczych, jest zawsze aktualnym zagadnieniem z racji ciągłej potrzeby wychowywania człowieka. Poszukiwanie takie wydaje się szczególnie zasadne obecnie, gdy łatwo dostrzegalny staje się kryzys wychowania w rodzinie i jego następstwa, widoczne między innymi w niepoprawnym odnoszeniu się dzieci do rodziców.

Do takich źródeł wśród wielu innych można zaliczyć Pismo Święte, które będąc Słowem Bożym skierowanym do człowieka, zawiera także liczne teksty odnoszące się bezpośrednio do wychowania. Jednym z takich tekstów jest Ef 6, 1–3. Odwoływanie się do objawionych tekstów biblijnych wydaje się szczególnie uzasadnione, a nawet konieczne w przypadku poszukiwań pedagogicznych wynikających z inspiracji chrześcijańskiej.

1. Obowiązek posłuszeństwa dzieci wobec rodziców

Pierwszy w kolejności obowiązek dzieci wobec rodziców przedstawia św. Paweł w Ef 6, 1: „Dzieci, bądźcie posłuszne w Panu waszym rodzicom, bo to jest sprawiedliwe”.

Adresatów pouczenia zawartego w powyższym wierszu tekst grecki określa terminem $\tau\alpha\ \tau\acute{\epsilon}\kappa\nu\alpha$. Wyraz $\tau\acute{\epsilon}\kappa\nu\omicron\nu$ w tekstach Nowego Testamentu jest odnoszony do dziecka, które posiada już pewien stopień używania rozumu, a więc nie do niemowlęcia, i odznacza się pewnym pochodzeniem, czyli że środowiskiem jego życia jest rodzina, co oznacza, że pozostaje w relacji do własnego ojca i matki

* Ks. dr hab. Jerzy Kulaczkowski, prof. UKSW, kierownik Katedry Pedagogiki Rodziny w Instytucie Studiów nad Rodziną na Wydziale Teologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

jako swoich rodziców¹. Ponadto termin ten w równym stopniu odnosi się zarówno do chłopca, jak i dziewczyny. Dziecko jako niezdolne do samodzielnego stanowienia o sobie, swym losie, poniekąd bezbronne i bezradne, niemające jeszcze w społeczeństwie odpowiedzialnych funkcji, potrzebuje pomocy ze strony dorosłych i polegania na innych². Symbolika dzieciństwa, w przeciwieństwie do wieku człowieka dorosłego, wskazuje na niedojrzałość, niedoskonałość (1 Kor 13, 11; Ga 4, 3; Ef 4, 14) i związany z tym brak umiejętności poprawnego odróżniania pomiędzy prawdą i fałszem oraz niewyćwiczoną sprawność do czynienia dobra³. Dlatego dziecko jest wezwane do zawierzenia ludziom dorosłym.

Powyżej przedstawiona sytuacja dziecka wydaje się stanowić punkt wyjścia do stwierdzenia prawdy dotyczącej postawy dzieci wobec rodziców, którą tekst grecki określa terminem υπακούετε. Jest on pochodnym od wyrazu υπακούω, który można przetłumaczyć jako być posłusznym, być uległym, nasłuchiwać⁴. Posłuszeństwo oznacza słuchanie czyjegoś głosu i wynikające z tego podporządkowanie się woli lub władzy kogoś innego⁵, czyli chodzi tu o przyjęcie takiego stylu życia, który gwarantuje zachowanie określonego porządku w relacjach pomiędzy ludźmi. Jest ono niezbędne dla życia społecznego, a jego racją jest głównie, choć nie wyłącznie, dobro wspólne. Motywem takiego postępowania jest zazwyczaj poczucie własnej słabości. Dlatego postawa posłuszeństwa podkreśla nadrzędność, pierwszeństwo czyjejś władzy nad kimś oraz dobrowolne poddanie się, uległość kogoś komuś⁶.

Analizowany fragment wskazuje ponadto motyw posłuszeństwa dzieci względem rodziców. Tekst grecki na jego określenie używa terminu εν κυρίω, który jest pochodnym od słowa κύριος⁷. Wyraz Κύριος był zarezerwowany w Sta-

¹ J. Szlaga, *Spoleczne i teologiczne aspekty biblijnego spojrzenia na dziecko*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 23 (1980), nr 3 (91), s. 51–61; J. Pytel, *Rodzina w Piśmie Świętym*, w: T. Rzepecki (red.), *Studium rodziny*, Poznań 1999, s. 213–226; por. R. Popowski, tékvov, w: *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 1997, s. 597.

² J. Bagrowicz, *Pedagogia Przymierza (II). Założenia pedagogii rodziny w świetle Biblii*, „Paedagogia Christiana” 3 (1999), s. 47–63; R. Rubinkiewicz, *Rodzina jako środowisko wychowawcze*, w: G. Witaszek (red.), *Biblia o rodzinie*, Lublin 1995, s. 37–46; Por. B. Widła, *Dziecko*, w: *Słownik antropologii Nowego Testamentu*, Warszawa 2003, s. 63.

³ J. Łach, *Biblijne określenia dziecka i ich symbolika*, w: W. Piwowarski, W. Zdaniewicz (red.), *Dziecko*, Warszawa, Poznań 1984, s. 21–30; T. Dąbek, *Dziecko w Biblii*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 42 (1989), nr 5–6, s. 359–362; S. Grzybek, *Rola i znaczenie dziecka w rodzinie w świetle ksiąg Starego Testamentu*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 8–10 (1993), s. 274–281; por. L. Ryken, J. C. Wilhoit, T. Longman, *Dziecko*, w: *Słownik symboliki biblijnej*, Warszawa 2003, s. 173.

⁴ Por. R. Popowski, υπακούω, w: *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, s. 623.

⁵ J. Chmiel, *Biblijny etos posłuszeństwa*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41 (1988), nr 4, s. 353–360; J. Dewey, *Posłuszeństwo*, w: P. J. Achtemeier (red.), *Encyklopedia biblijna*, Warszawa 1999, s. 986.

⁶ W. Chrostowski, *Wolność i posłuszeństwo w Biblii*, „Ateneum Kapłańskie” 90 (1998), t. 131, z. 2–3 (537–538), s. 177–190; A. Szewciw, *Nowotestamentalna teologia posłuszeństwa*, „Studia Paradyskie” 1 (1985), s. 99–117.

⁷ Por. R. Popowski, κύριος, w: *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, s. 353.

rym Testamencie (LXX) wyłącznie dla określenia Boga⁸. Wyrażano w ten sposób dostojeństwo i cześć Boga, któremu przypisywano moc i władzę. W Nowym Testamencie termin ten używany jest na określenie wyłącznie Jezusa Chrystusa⁹ (tylko raz termin ten jest odniesiony do męża¹⁰). Nie oznacza on boskości w sensie metafizycznym, ale raczej funkcję, która polega na reprezentowaniu panowania Bożego nad światem i Kościołem¹¹. Wyrażenie „w Panu” utożsamiane jest w Nowym Testamencie z wyrażeniem „być w Chrystusie”. Termin Chrystus, oddany w języku greckim słowem Χριστός¹², jest odnoszony do Jezusa, Syna Boże-

⁸ A. Jasiński, *Ślužcie Jahwe z weselem. Kyriologia starotestamentalna na tle środowiska biblijnego*, Opole 1998.

⁹ J. Czernski, *Centralne tematy teologiczne Pierwszego Listu św. Pawła do Koryntian*, „Scriptura Sacra” 6 (2002), nr 6, s. 156–158; A. Jasiński, *Jezus jest Panem. Kyriologia Nowego Testamentu*, Wrocław 1996; E. Tomaszewski, *Geneza tytułu Kyrios w Listach św. Pawła*, „Studia Theologica Varsaviensia” 8 (1970), nr 1, s. 267–284; J. Cieślak, *Wyznanie – „Jezus jest Panem” – jako świadectwo jedności zwiastowania chrześcijańskiego w Nowym Testamencie*, „Roczniki Teologiczne Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej” 22 (1980), nr 1, s. 23–37.

¹⁰ Wyjątek stanowi 1 P 3, 6. F. Montagnini, *Lettera gli Efesini. Introduzione-Traduzione e Commento*, Brescia 1994, s. 343n.

¹¹ Por. R. H. Fuller, *Pan*, w: P. J. Achtemeier (red.), dz. cyt., s. 895.

¹² Termin ten wywodzi się od czynności „namaszczenia”. Samo namaszczenie polegało na dotknięciu ciała lub przedmiotu oliwą lub maścią (por. L. Ryken, J. Wilhoit, T. Longmann, *Namaszczenie*, w: *Słownik symboliki biblijnej*, s. 560). Na Starożytnym Wschodzie używano pachnących olejków jako kosmetyków do nacierania ciała, zazwyczaj po kąpieli, co było oznaką luksusu lub świętowania. Później namaszczenie zostało przyjęte w praktyce medycznej jako zabieg leczniczy oraz w praktyce religijnej jako znak poświęcenia czegoś lub kogoś na wyłączną własność Boga (por. B. Widła, *Poddawać się, poddać, poddany*, w: *Słownik antropologii*, s. 187–188). W Starym Testamencie takiemu obrzędowi byli poddawani głównie królowie, którym nadawano władzę właśnie w obrzędzie namaszczenia oliwą (Sdz 9, 8–15; 2 Sm 5, 3; 1 Krł 1, 39; Ps 98, 21; Syr 43, 13). Namaszczenie w takim ujęciu, to sposób nadawania szczególnych uprawnień w formie władzy. Równocześnie przyznawano tytuł „Pomazańców Pańskich”, po hebrajsku מָשֻׁחַ (1 Sm 2, 10; 12, 3; 2 Sm 23, 1; Ps 2, 2; Lm 4, 20), gdyż obrzęd ten dawał namaszczoneму moc Ducha Bożego (J. Łach, *Namaszczenie na króla*, w: tenże, *Księgi Samuela. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań–Warszawa 1973, s. 526–530; M. Filipiak, *Mesjanizm królewski w Psalmie 2*, „Collectanea Theologica” 43 (1973), nr 3, s. 49–65). Ta pierwotna inspiracja tytułu z instytucją króla, bardzo mocno sugerowała aspiracje polityczne. Stąd też słowo מָשֻׁחַ było początkowo synonimem króla. Stopniowo, zwłaszcza w okresie powygnaniowym, kiedy nie było już króla, termin ten był używany w odniesieniu do arcykapłana (Kpł 4, 3. 5. 16; 6, 22). Ponieważ namaszczenie było znakiem szczególnej więzi człowieka z Bogiem, dlatego „pomazańca” (מָשֻׁחַ) zaczęto traktować jako pośrednika pomiędzy Bogiem a ludem, czyli posiadającego do spełnienia szczególną misję zleconą mu właśnie przez Boga. W okresie rzymskim część Żydów zaczęła żywić nadzieje na przywrócenie im na nowo instytucji królestwa. Podstawą tego było przekonanie, że Bóg interweniuje w historię, zysując zbawiciela, aby wybałwł Jego naród od cierpienia i niesprawiedliwości (J. Łach, *Mesjanizm starotestamentalny w świetle dokumentów qumrańskich. (W XXX-lecie odkryć nad Morzem Martwym)*, w: L. Balter (red.), *Człowiek we wspólnocie Kościoła. Księga Pamiątkowa na dwudziestopięciolecie Akademii Teologii Katolickiej*, Warszawa 1979, s. 339–350; J. F. A. Sawyer, *Mesjasz*, w: B. M. Metzger, M. D. Coogan (red.), *Słownik wiedzy biblijnej*, Warszawa 1999, s. 512–513). Dlatego właśnie nadzieja ta przybrała kształt oczekiwania na „pomazańca”, czyli „mesjasza”.

go, obiecanego przez Boga Zbawiciela, stając się Jego drugim imieniem (Mt 11, 2–6; Łk 7, 18–23; 1 Tes 1, 1; Ga 1, 1; 1 Kor 1, 1)¹³. Wskazuje na to utożsamienie tego tytułu z Synem Bożym. Przez to zdecydowanie zostaje nadane mu znaczenie religijne, a nie polityczne. Jest to szczególnie widoczne w listach św. Pawła¹⁴. Zadaniem Jezusa Chrystusa, czyli Mesjasza, było wyzwolenie ludzi z niewoli grzechu, czyli odkupienie, a nie cokolwiek innego (Dz 10, 38)¹⁵. Chrystus jest tym, którego oczekiwano jako mającego naprawić stosunki pomiędzy Bogiem i człowiekiem, co będzie decydującym czynem zbawczym (Ef 3, 12; Rz 5, 11; 1 Tm 2, 5)¹⁶. W Nim ludzie na nowo mają możliwość korzystania z wszelkich dóbr Bożych (J 1, 17; Rz 1, 7; 2 Kor 1, 2)¹⁷.

Tak więc termin *ev Kupiōw* ma głównie wymiar etyczny (wołę korzystania z udostępnionych przez Jezusa dobrodziejstw, co możliwe jest tylko w przypadku wyznania wiary w Niego jako Zbawcę) i oznacza, że można go rozumieć w sensie „jak przystoi wierzącym w Pana”, a nie z jakichkolwiek innych motywów. Analizowany wiersz jest więc apelem do dzieci, by były posłuszne w Panu, czyli w ten sposób, jak się to realizuje wśród tych, którzy wierzą w Pana, którym jest Jezus Chrystus, Syn Boży. Motywy posłuszeństwa dzieci nie mają wynikać z jakichś zewnętrznych okoliczności, ale mają mieć swoje racje duchowe, religijne. Ta wewnętrzna, duchowa postawa sprawia, że posłuszeństwo, poddanie staje się służbą samemu Chrystusowi. Przez to nie może być tu mowy o poczuciu niższości względem tego, komu jest się posłusznym.

Analizowany fragment tekstu wskazuje również na tych, którym dzieci powinny okazywać posłuszeństwo, a którymi są *γονοσtiv*, czyli rodzice. W świetle Biblii rodzice, czyli ojciec i matka, są podstawą istnienia rodziny, ponieważ to oni przekazują dzieciom życie i troszczą się o nie, co z kolei przyczynia się do kształtowania więzów rodzinnych¹⁸.

¹³ R. Tomczak, *Godność mesjańska Jezusa na podstawie perykopy poselstwa Jana Chrzciciela (Mt 11, 2–6 i Łk 7, 18–23). Analiza historyczno-literacka*, „Studia Paradyskie” 5 (1995), s. 151–180; por. R. Popowski, *Khristos*, w: *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, s. 657–660; K. Romaniuk, *Za kogo ludzie uważają Syna Człowieczego? (Mt 16, 13); Co sądziecie o Mesjaszu? (Mt 22, 42)*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 9 (1996), s. 43–48; B. Michał, *Tytuły chrystologiczne w Nowym Testamencie*, Tarnów 1991; P. Gryziec, *Tytuły chrystologiczne w Listach Pastorskich*, „Collectanea Theologica” 66 (1996), nr 3, s. 5–30; B. Motyl, *Jezus zwany Chrystusem*, Poznań 1999.

¹⁴ J. Czernski, dz. cyt., s. 155–172.

¹⁵ W. Cyran, *Namaszczenie Jezusa Duchem Świętym i Mocą (Dz 10, 38)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 42 (1995), z. 1, s. 95–101; S. Włodarczyk, *Jezus namaszczonej Duchem Świętym według Ewangelii św. Łukasza*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 26 (1998), s. 9–14.

¹⁶ H. Langkammer, *Jezus Chrystus – centrum Ewangelii Pawłowej*, w: J. Szlaga (red.), *W kręgu Dobrej Nowiny*, Lublin 1984, s. 233–241.

¹⁷ J. Homerski, *Misja Jezusa w planie zbawienia*, „Ateneum Kapłańskie” 118 (1992), z. 3 (449), s. 417–431; B. Widła, *Chrystus*, w: *Słownik antropologii*, s. 27–28.

¹⁸ S. Stefanek, *Rodzina w zamysłach Bożych*, „Ateneum Kapłańskie” 83 (1974), t. 43, nr 3 (395), s. 362–370; M. Filipiak, *Biblijne podstawy teologii małżeństwa i rodziny w Starym Testamencie*, Lublin 1984; S. Kozioł, *Obraz życia małżeńskiego i rodzinnego w świetle tekstów pro-*

Motyw posłuszeństwa okazywanego rodzicom przez dzieci z racji wiary potwierdza i wzmacnia treść użytego w analizowanym wierszu greckiego terminu δίκαιον. Wyraz ten jest tłumaczony jako „sprawiedliwe”. W świetle Biblii początkowo treść tego słowa wiązano z aspektem jurydycznym i oznaczano nim stan człowieka polegający na wywiązywaniu się ze swoich zobowiązań, czyli dostosowanie się do określonej normy prawnej. Widoczne to jest zwłaszcza w kontekście zawarcia Przymierza na górze Synaj pomiędzy Bogiem i narodem wybranym w czasach Starego Testamentu¹⁹. Za sprawiedliwego uważany był ten człowiek, który wypełniał zobowiązania wynikające z tego Przymierza. Faktycznie, ideałem sprawiedliwości jest sam Bóg, który zawsze wywiązuje się ze swoich zobowiązań wobec ludzi (Pwt 32, 4; Ps 119, 137–138; Iz 24, 16)²⁰. Jednakże celem prawa Bożego nie jest jedynie przestrzeganie pewnej normy, ponieważ ma ono znacznie głębszy sens, którym jest zbawienie ludzi. Dlatego stopniowo aspekt jurydyczny sprawiedliwości był zastępowany aspektem soteriologicznym, co oznacza, że sprawiedliwym jest ten, kto postępuje zgodnie ze zbawczymi planami Boga²¹. Takie rozumienie sprawiedliwości uzyskuje swoją pełnię w czasach Nowego Testamentu, w których sam Jezus Chrystus jest przedstawiany jako jedyny i pełny wzór „Sprawiedliwego” (Dz 3, 14; 7, 52)²². Dlatego sprawiedliwość polega na możliwości dostąpienia zbawienia przez człowieka i dokonuje się poprzez wiarę w osobę Chrystusa jako Zbawiciela (Dz 13, 38–39; Rz 1, 17; Ga 3, 5), z czym wiąże się także aspekt etyczny. Można więc wnioskować, że sprawiedliwość w świetle tekstów biblijnych może być rozumiana jako postawa człowieka wobec Boga polegająca na pełnym zaufaniu wobec Niego i działaniu zgodnym z Jego zamiarami²³.

Dlatego wymóg posłuszeństwa dzieci wobec rodziców posiada swoje bardzo głębokie uzasadnienie w wierze, w której głównym punktem odniesienia jest Syn Boży, Jezus Chrystus, dzięki któremu człowiek otrzymuje udział w zbawczym dziele Boga. Bez takiego odniesienia zobowiązanie do posłuszeństwa traci rację swojego istnienia, a co gorsze, uniemożliwia poprawne jego rozumienie i pozbawienie się osiągnięcia zbawienia.

rockich, w: S. Hareźga (red.), *U źródeł mądrości*, Rzeszów 1997, s. 191–210; J. Kułaczkowski, *Biblijne zasady wychowania rodzinnego*, Rzeszów 1998.

¹⁹ A. Sicari, *Sprawiedliwość Boża w Starym Testamencie*, „Communio” 1 (1981), nr 1–2, s. 49–56; L. Stachowiak, *Sprawiedliwość a doskonałość w Starym Testamencie*, w: S. Bielecki, H. Ordon, H. Witczyk (red.), *W posłudze Słowa Pańskiego. Księga pamiątkowa poświęcona Ks. Prof. Dr hab. Józefowi Kudasiewiczowi z okazji 70-lecia urodzin*, Kielce 1997, s. 136–142.

²⁰ K. Romaniuk, *Sprawiedliwość i miłość jako przymioty Boże*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 17 (1964), nr 1, s. 19–24.

²¹ J. Jachym, „*Sprawiedliwy*” według Ez 18, „Łódzkie Studia Teologiczne” 6 (1997), s. 197–208.

²² J. Reumann, *Sprawiedliwość*, w: P. J. Achtemeier (red.), dz. cyt., s. 1132.

²³ S. Wronka, *La giustificazione e la salvezza in Paolo*, „Polonia Sacra” 1 (1997), nr 1, s. 281–292; X. Léon-Dufour, *Sprawiedliwość, usprawiedliwienie*, w: tenże (red.), *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1998, s. 578.

Podstawą prawidłowego funkcjonowania rodziny są relacje rodzinne. Relacje te, jako wzajemne odniesienia pomiędzy członkami rodziny, powinny być regulowane poprzez określone zasady. Jednym z ważnych tekstów biblijnych zawierających te zasady jest Ef 6, 1–4. W świetle zasad tam podanych relacja dzieci do rodziców powinna wyrażać się w posłuszeństwie, ponieważ rodzicom została powierzona misja wychowania swoich dzieci i dlatego są oni zastępcami samego Boga w tak ważnym dziele. Rangę okazywanego rodzicom posłuszeństwa podkreśla ważność obietnic związanych z takim postępowaniem. Co się tyczy samego wychowania, należy je traktować jako szczególne zadanie, w którym zwłaszcza ojciec powinien brać udział jako ten, który posługuje się w tym procesie metodami, jakimi są karcenie i napominanie. Dzięki postępowaniu, zgodnym z zasadami określającymi wzajemne relacje pomiędzy rodzicami i dziećmi, możliwe staje się zachowanie porządku w rodzinie, co jest stale tak ważne dla prawidłowego funkcjonowania rodziny.

2. Obowiązek okazywania czci rodzicom przez dzieci

Drugi obowiązek dzieci wobec swoich rodziców przedstawia Ef 6, 2–3: „Czcij ojca twego i matkę – jest to pierwsze przykazanie z obietnicą – aby ci dobrze było i abyś był długowieczny na ziemi”.

Powyższe wiersze są niemal dosłownym przytoczeniem treści IV przykazania Dekalogu, jaką przedstawia Wj 20, 12 i Pwt 5, 16. Św. Paweł na określenie obowiązku dzieci wobec rodziców używa greckiego terminu $\tau\acute{\iota}\mu\alpha$, który jest pochodnym od wyrazu $\tau\acute{\iota}\mu\acute{\alpha}\omega$ i który można przetłumaczyć jako „okazywać szacunek komuś, oddawać cześć, czcić kogoś”²⁴. Również w obu wersjach greckiego przekładu Dekalogu, którym jest Septuaginta (LXX), występuje ten sam wyraz. W tekście hebrajskim wyrazowi greckiemu $\tau\acute{\iota}\mu\alpha$ odpowiada wyraz כבד oznaczający „uczczenie, uhonorowanie kogoś”²⁵. Termin ten służył w Starym Testamencie do podkreślenia hierarchii ważności w relacji pomiędzy osobami, czyli wskazania, że komuś jest w tej relacji przypisane stanowisko wyższe lub niższe. Relacja ta może mieć charakter świecki, co oznacza, że może dotyczyć różnych grup społecznych (Lb 22, 17; Sdz 13, 17; Prz 4, 8), lub też może mieć charakter religijny, czyli dotyczyć stosunku człowieka do Boga (1 Sm 2, 30; Ps 50, 15; Prz 3, 9).

W odniesieniu do Boga wyrażenie to oznacza Jego obecność, określa Boga jako istotę ważną, czyli możną i potężną²⁶. Bóg ma związek z tym, co stworzone, poprzez

²⁴ Por. R. Popowski, $\tau\acute{\iota}\mu\acute{\alpha}\omega$, w: *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, s. 604.

²⁵ Por. F. Zorell, כבד, w: *Lexicon hebraicum et aramaicum Veteris Testamenti*, Roma 1968, s. 344.

²⁶ S. Łach, *Kebod Jahwe*, w: *Księga Wýjścia. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań, Warszawa 1970, s. 307–313; T. Matras, *Teologia „kebod Jahwe” u Ezechiela*, w: M. Duda (red.), *Teologia i życie. Księga pamiątkowa ku czci ks. Prof. dra hab. Jana Kowalskie-*

swoją chwałę. Jej oznakami są najpierw zjawiska przyrody, obłoki (Wj 13, 21n), burze (Ps 29, 3–9), grzmoty (Wj 24, 15n; Pwt 5, 22n). Znakiem obecności Boga w kulcie stało się kadzidło (Wj 29, 43; 40, 34; 1 Krn 8, 10n). Ze świątyni chwała Boga promieniować miała na wszystkie narody (Iz 60, 3; 66, 18n; Ha 2, 14). Ta chwała jest też wśród ludu, aby napełniać sobą całą ziemię (Ez 11, 22n; 36, 23n; 39, 21–29)²⁷.

Natomiast w odniesieniu do człowieka chwała jest równoznaczna z jego znaczeniem i godnością. Chwała wyraża owo znaczenie, czyli jest rzeczywistą wartością, odpowiadającą godności człowieka. Podstawę do niej daje Bóg, na przykład w postaci bogactw (Rdz 13, 2; Hi 42, 12), wysokiego urzędu (Rdz 45, 13) czy też naturalnej piękności (Wj 28, 2. 40). Wyrażenie „czcić” oznacza uznawać „ciężar” rodziców, czyli ich znaczenie i autorytet w społeczności rodzinnej, traktować poważnie, nadawać właściwą rangę. Szczególnie syn ma uznawać znaczenie i autorytet rodziców w społeczności rodzinnej i nadawać im właściwą rangę²⁸. W biblijnym sposobie rozumienia „cześć”²⁹ jest czymś realnym, konkretnym, materialnym (Rdz 13, 2 – Abraham był „bardzo zasobny”, ponieważ posiadał trzody, srebro i złoto). Stąd cześć dla rodziców oznacza nie tylko obowiązek teoretycznie rozumianego „uszanowania”, lecz faktyczną troskę o nich, zwłaszcza opiekę w starości. Chodzi o cześć pojętą w sensie materialnym, o to wszystko, w czym cześć się przejawia (Syr 3, 8a). Słowo דבך oznacza „uczcić”, ale też „sowiec wynagrodzić” (Lb 22, 16b–17; 22, 37; Sdz 13, 17).

Fakt, że wyraz דבך zarówno w tekście Prz 3, 9, jak i w Wj 20, 12; Pwt 5, 16 występuje w identycznej formie, czyli w drugiej osobie trybu rozkazującego oraz że zobowiązanie do okazywania czci rodzicom umiejscowione jest w kontekście Dekalogu, czyli prawa Przymierza, pozwala wnioskować, iż okazywanie czci Bogu jest traktowane na równi z okazywaniem czci ojcu i matce³⁰. Tak więc uzasadnienie obowiązku dzieci okazywania czci wobec ojca i matki posiada głównie motyw religijny³¹. W mniejszym stopniu uwzględniony jest aspekt humanitarny

go, Częstochowa 1994, s. 315–320; J. Synowiec, *Kebod Jahwe*, w: L. Górka, J. Krasa, S. Nagy, *Studia teologiczne*, Lublin 1976, s. 51–58.

²⁷ G. Rad, *Kabod im AT*, w: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, t. 2, Stuttgart 1935, s. 240–245; D. Mollot, *Chwała*, w: X. Léon-Dufour (red.), dz. cyt., s. 136.

²⁸ M. Filipiak, „Czcij ojca twego i matkę swoją” (Wj 20, 12; Pwt 5, 16). *Studium egzegetyczno-teologiczne*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 28 (1981), z. 1, s. 5–12; J. Gaspar, *Social Ideas in the Wisdom Literature of the Old Testament /The catholic University of America, Studies in Sacred Theology 8/*, Washington 1947, s. 101n.

²⁹ M. Filipiak, *Biblia o człowieku*, Lublin 1979, s. 21.

³⁰ H. Witczyk, *Orędzie Dekalogu (Wj 20, 1–17). Analiza krytyczno-literacka*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 40 (1997), nr 1–2, s. 41–74; J. Synowiec, *Dziesięć przykazań, Wj 20, 1–17; Pwt 5, 6–20*, Kraków 1999; J. Łach, *Kodeks domowy w Liście do Kolosan*, „Analecta Cracoviensia” XXVII (1995), s. 222.

³¹ P. Heinisch, *Theologie des Alten Testaments*, Bonn 1940, s. 177; H. Kremers, *Die Stellung des Elterngewotes im Dekalog*, „Evangelische Theologie” 4 (1961), s. 145n.; J. Gamberoni, *Das Elterngewot im Alten Testament*, „Biblische Zeitschrift” 2 (1964), s. 184; J. Carrón, *Sens czwartego przykazania i historia jego interpretacji*, „Communio” 16 (1996), nr 1 (91), s. 3–19.

czy socjologiczny. Występuje tu odwołanie się do woli Boga. Cześć bowiem, którą dzieci mają okazywać rodzicom, nakazuje sam Bóg i to właśnie On daje rodzicom odpowiednią władzę nad swoimi dziećmi³². Autorytet rodziców opiera się bezpośrednio na autorytecie samego Boga³³.

W uzasadnieniu okazywania czci rodzicom św. Paweł przyjął za podstawę treść IV przykazania Dekalogu³⁴. Wskazują na to przede wszystkim takie elementy, jak wspólna dla obu tekstów terminologia i podobieństwa rzeczowe. Zarówno w IV przykazaniu, jak i u św. Pawła występują identyczne wyrazy. Przypomina on fakt nadania przykazania przez Boga i jego moc zobowiązującą³⁵. Przykazanie to umieszczone jest w Dekalogu jako pierwsze po przykazaniach względem Boga, z czego można wnosić, że rodzice zastępują dziecku Boga. Dlatego przysługuje im szacunek i cześć. Z Bożego przykazania więc dzieci mają czcić rodziców³⁶. Obowiązek czci rodziców najbardziej precyzyjne uzasadnienie znalazł w Dekalogu³⁷. Równość ojca i matki we czci ukazują sankcje prawne, przewidziane za uderzenie ojca lub matki lub też złorzeczenie im. W Prawie takie postępowanie jest zakazane tymi samymi formułami bez żadnego rozróżnienia (Wj 21, 15. 17). Oboje rodzice reprezentują Boga, który przez nich kieruje życiem młodych ludzi³⁸. Mędrcy pouczają, że brak szacunku dla rodziców zasługuje na najwyższą karę (Prz 30, 17). Przeszłości wobec rodziców zasługują na haniebną śmierć (Pwt 21, 22–23; Prz 19, 26a; 28, 24b; 20, 20b). Rodzice są zastępcami samego Boga w dziele wychowania dzieci, dlatego należy im się głęboka cześć i szacunek³⁹.

³² L. Krinetzki, *Das Alte Testament. Eine theologische Lesehilfe*, t. 3: *Psalmen, Klagelieder, Hohes Lied und Weisheitsbucher*, Freiburg 1968, s. 226.

³³ M. Filipiak, „Czcij ojca...”, s. 5–12; F. Niebergall, *Praktische Auslegung des Alten Testaments. Methodische Anleitung zu seinem Gebrauch in Kirche und Schule. Im Anschluss an „Die Schriften des Alten Testaments in Auswahl”*, t. 1, Göttingen 1921, s. 85n.

³⁴ J. Grajewski, „Czcij ojca twego i matkę twoją” w listach Nowego Testamentu, „Studia Teologiczne”, Białystok–Drohiczyn–Łomża 14 (1996), s. 19–46.

³⁵ P. Imschoot, *Theologie de l'Ancien Testament*, t. 2: *L'homme*, Tournai 1956, s. 258n; J. Fichtner, *Die Altorientalische Weisheit in ihrer Israelitisch-Jüdischen Ausprägung. Eine Studie zur Nationalisierung der Weisheit in Israel*, Giessen 1933, s. 33.

³⁶ M. Sales, *Honor stawania się dzieckiem: co oznacza „czcij ojca swego i matkę swoją”*, „Communio” 16 (1996), nr 1 (91), s. 25–50.

³⁷ Ch. J. H. Wright, *La famille en Israel et le Decalogue*, „Hokma” 18 (1981), s. 14–33.

³⁸ Ogólny nakaz czci rodziców zawarty w Dekalogu jest bardziej sprecyzowany w innych tekstach Starego Testamentu, które orzekają, do czego zobowiązuje i co wyklucza cześć rodziców. Można tu wyróżnić na przykład zakaz bicia rodziców (Wj 21, 15); złorzeczenia im (Wj 21, 17; Prz 20, 20; 30, 11; Syr 3, 9b), lekceważenia ich (Pwt 27, 20; Syr 3, 12–13. 16), krnąbrności (Pwt 21, 18–21), wyśmiewania (Prz 30, 17), okradania (Prz 28, 24). Za bicie rodziców, przeklinanie ich i inne ciężkie przestępstwa przeciw porządkowi rodzinnemu rodzice mogli domagać się śmierci swego syna (Wj 21, 15–17; Kpł 20, 9; Pwt 21, 18–21; 27, 16). Kto lekcewał rodziców, powinien być tak ukarany, jakby lekcewał samego Boga (Kpł 24, 15–16). W rodzicach należy uznać ów praautorytet, którego ostateczne źródło tkwi w Bogu.

³⁹ L. Krinetzki, dz. cyt., s. 225.

Imperatywny charakter okazywania czci ojcu i matce podkreśla ponadto grecki termin εντολη użyty w Ef 6,3, który można tłumaczyć jako „przykazanie, polecenie, nakaz”⁴⁰. Najczęściej przykazanie jest rozumiane jako żądanie słowne lub pisemne wykonania czegoś. W odniesieniu do Dekalogu, którego treścią jest dziesięć przykazań, można je rozumieć jako prawo kateryczne nadane przez Boga Ludowi Bożemu, będące zbiorem ogólnych zasad życia społecznego (system etyczno-moralny) o charakterze imperatywnym, czyli wzywające do zgodnego z nim postępowania. Ponieważ prawo to jest wyrazem zawarcia Przymierza pomiędzy Bogiem i ludźmi, dlatego przykazania Dekalogu posiadają wymiar religijny. W świetle Nowego Testamentu przykazania Boże odzyskują swoją właściwą podstawę, którą jest miłość⁴¹.

Okazywanie czci ojcu i matce przez dzieci posiada określoną motywację, którą tekst grecki oddaje w wyrażeniu εν επαγγελία, ἵνα εὖ σοι γένηται και εση μακροχρόνιος επι της γης. Wyraz επαγγελία oznacza „obietnicę”, która w ujęciu Biblii jest zapewnieniem, że określone wydarzenie nastąpi w przyszłości (Rdz 15, 5; 15, 18–21; 2 Sm 7, 16; Iz 11, 1–9)⁴². Dlatego obietnica wiąże się z nadzieją i jest zachętą do uczestnictwa w niej. Wszystkie wydarzenia zmierzają do swej pełni, którą jest zbawienie, dlatego Boże obietnice dotyczą tego zagadnienia⁴³. Słowo Boże i wszystkie prorocтва są odniesione do obietnicy. Urzeczywistnienie zbawienia dokonało się w Jezusie Chrystusie, stąd też jest On kresem wszystkich obietnic (Łk 1, 55; Dz 7, 5; 2 Kor 1, 20; Rz 4, 13; Ga 3, 16)⁴⁴.

Przedmiot obietnicy w Ef 6, 3, jak i w Wj 20, 12 i Pwt 5, 16 jest oddany tym samym terminem greckim εὖ. Jest to przymiotnik, który oznacza tyle co „dobrze, słusznie, doskonale, szczęśliwie, pomyślnie”, a całe związane z nim wyrażenie w analizowanych tekstach może oznaczać tyle co „aby ci się dobrze wiodło, abyś był szczęśliwy”⁴⁵. Pomyślność wiąże się z obfitością, która może być rozumiana jako stan dostatku, będący skutkiem obdarowania człowieka różnymi dobrami przez Boga⁴⁶. Potrzebny jest w tym także ludzki wysiłek. Dlatego pomyślność może być rozumiana jako sukces osiągnięty przez człowieka, który aktywnie o niego zabiega. Jest ona rezultatem Bożego i ludzkiego współdziałania (Rdz 39, 3; 2 Sm 8, 6; Ps 1, 3).

⁴⁰ Por. R. Popowski, εντολη, w: *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, s. 202.

⁴¹ J. Łach, *Miłość i przymierze Boga z ludźmi*, w: A. Nowicki, J. Tyrawa (red.), *Słowo nieskowane. Księga jubileuszowa dla Ks. Jana Kruciny*, Wrocław 1998, s. 357–367; P. Kasiłowski, *Przykazanie miłości Boga i miłości bliźniego w tradycji synoptycznej*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 10 (1997), s. 141–150; Por. B. Widła, *Przykazanie*, w: *Słownik antropologii*, s. 219.

⁴² Por. C. J. Roetzel, *Obietnica*, w: P. J. Achtemeier (red.), dz. cyt., s. 856.

⁴³ A. Tronina, *Obietnice a eschatologia. Odplata indywidualna w psalmach*, w: *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki*, t. 8: L Stachowiak, R. Rubinkiewicz (red.), *Biblia o przyszłości*, Lublin 1987, s. 51–58; A. Rebić, *Obietnica i przygotowanie zbawienia w Starym Testamencie*, w: *Tajemnica odkupienia*, „Kolekcja Communio” nr 11, Poznań 1997, s. 29–36.

⁴⁴ J. Suchy, *Obietnica (epangelia) – rękomią chrześcijańskiej nadziei według św. Pawła*, Lublin 1996; Por. B. Widła, *Obietnica*, w: *Słownik antropologii*, s. 152.

⁴⁵ Por. R. Popowski, εὖ, w: *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, s. 239.

⁴⁶ R. Rumianek, *Wizje pomyślności w Księdze Ezechiela*, Warszawa 1998.

W Starym Testamencie często utożsamiano pomyślność z owocną pracą umożliwiającą podtrzymanie fizycznego życia lub posiadaniem wielu dzieci (Ps 144, 121) i ze znakiem Bożej aprobaty i błogosławieństwa (1 Krl 3, 13). W Nowym Testamencie następuje przeniesienie akcentu w rozumieniu pomyślności z doczesnych dóbr na dobra nieprzemijające, w których udział zapewnia zmartwychwstanie Chrystusa⁴⁷.

Wyrażenie w Ef 6, 3 może być także rozumiane jako zachęta do osiągnięcia szczęśliwości⁴⁸. Człowiek jako istota niedoskonała stara się osiągnąć szczęście, które ostatecznie nie ma polegać na stanie przejściowym, czasowo ograniczonym, ale doskonale i trwale spełniającym wszystkie dążenia człowieka⁴⁹. Bogata symbolika szczęścia przedstawiona w tekstach biblijnych w formie obfitych plonów, urodzenia się dziecka, bezpieczeństwa, pokoju (1 Krl 5, 5; Mi 4, 4; Ps 128, 3) pozwala wnioskować, że szczęśliwość to stan zadowolenia wynikający z zaspokojenia najgłębszych pragnień człowieka (Mt 5, 3–12), które ostateczne spełnienie uzyskują w osobie Jezusa Chrystusa (Flp 4, 4) oraz podczas ostatecznego odnowienia (Ap 21, 4)⁵⁰. Zarówno pomyślność, jak i szczęśliwość można traktować jako stan spełnienia pragnień człowieka, co może stać się ważnym motywem zachęcającym dzieci do okazywania czci rodzicom.

Drugi przedmiot obietnicy dla dzieci, które okazują cześć swoim rodzicom, tekst grecki określa wyrażeniem *μακροχρόνιος επι της γης*. Wyraz *μακροχρόνιος* może być rozumiany jako „długowieczny, długo żyjący, długi czas życia”. W tekstach biblijnych życia nie traktuje się jako wielkości neutralnej, na przykład jako podstawowej siły rozwoju kosmicznego, chociaż przesłanki do takiego sposobu rozpatrywania życia można by znaleźć w księgach świętych. Życie przedstawia się jako najwyższe dobro, stan, posiadanie. Jest terminem służącym do oznaczenia wszelkich błogosławieństw Bożych, czyli dóbr, które czynią człowieka szczęśliwym⁵¹. Pojawia się ono na ostatnim etapie dzieła stworzenia jako jego ukoronowanie (Rdz 1, 21–28)⁵². Dla ludzi ma ono zasadniczo charakter daru, w obro-

⁴⁷ Por. L. Ryken, J. C. Wilhoit, T. Longman, *Pomyślność*, w: *Słownik symboliki biblijnej*, s. 737–739.

⁴⁸ W tekście hebrajskim Wj 20, 12 i Pwt 5, 16 występuje jako motyw okazywania czci rodzicom wyraz אָשֵׁר (Zob. *Biblia hebraica stuttgartensia*, ed. K. Elliger, W. Rudolph, Stuttgart 1987, s. 119. 295), który może być rozumiany jako „nazywać szczęśliwym, być szczęśliwym” (Por. P. Briks, אָשֵׁר, w: *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, Warszawa 1999, s. 47).

⁴⁹ Por. W. Langer, *Szczęście*, w: A. Grabner-Haider (red.), *Praktyczny słownik biblijny*, Warszawa 1994, kol. 1265.

⁵⁰ J. Lourenço, „*Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości*” (Mt 5, 6). *Biblijne wezwanie do szczęścia*, „*Communio*” 10 (1990), nr 5 (59), s. 3–17; Por. L. Ryken, J. C. Wilhoit, T. Longman, *Szczęście*, w: *Słownik symboliki biblijnej*, s. 966–967.

⁵¹ J. Nelis, *Leben im Alten Testament*, w: H. Haag (red.), *Bibel Lexicon*, Leipzig 1970, kol. 1024–1027.

⁵² J. Rosłon, *Idea życia według pierwszych trzech rozdziałów Księgi Rodzaju*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 4 (1966), nr 2, s. 269–363; S. Strzelecki, *Życie jako dar Boży w świetle Pisma Świętego*, „*Wiadomości Kościelne Archidiecezji Białostockiej*” 16 (18) (1990), nr 2 (76), s. 53–60; F. Mickiewicz, *Bóg – panem Życia*, „*Communio*” 17 (1997), nr 1 (97), s. 3–9.

nie którego człowiek jest gotów poświęcić wszystko, aby je uratować (Hi 2, 4). Przez życie rozumie się w Biblii na ogół wielość pochodząca od Boga, dokonującą się przed Bogiem i skierowaną na Boga⁵³. Życie znaczy mieć szczególne relacje z Bogiem⁵⁴, ponieważ każde życie pochodzi od Boga (Rdz 2, 7; Mdr 15, 11; Hi 13, 14n; Ps 102, 28). Dlatego Bóg wyznaczył miarę (Ps 39, 6) temu życiu oraz bierze je w swoją opiekę i zabrania wszelkich mordów (Rdz 9, 5n; Wj 20, 13)⁵⁵. Chociaż życie upływa na ziemi, to jednak jest ono podtrzymywane przede wszystkim nie dobrami ziemi, ale przywiązaniem do Boga, który jest źródłem „wody żywej” (Jr 2, 13; 17, 13; Ps 36, 10; Prz 14, 27). Jednocześnie wyraźnie dostrzega się prawdę ukazującą, że wszystkie istoty żywe, z człowiekiem włącznie, posiadają życie w sposób bardzo nietrwały, z natury swej podlegają śmierci, która jest następstwem grzechu⁵⁶. W rzeczywistości życie jest krótkie (Hi 14, 1; Ps 37, 36; Mdr 2, 2; Syr 18, 9) i należy je właściwie wykorzystać. Polega to na wypełnianiu woli Bożej, która jest widoczna w prawie i przykazaniach. Kto będzie ich przestrzegał, zachowa swe życie (Kpł 18, 5; Pwt 4, 9; Wj 15, 26; Prz 11, 19; Ha 2, 4). Zachowanie prawa Bożego zapewni człowiekowi życie wieczne (2 Mch 7, 36; Mdr 5, 13). Dlatego też tak wielka wartość, jaką jest życie, została powiązana z okazywaniem czci rodzicom. Nowy Testament potwierdza prawdy o życiu przedstawione w tekstach starotestamentalnych, mocno podkreślając, że tylko w Synu Bożym człowiek dostępuje udziału w życiu, które pochodzi od Boga (Dz 17, 25) i które Bóg pragnie ofiarować ludziom przez Niego (J 3, 16; 14, 6)⁵⁷. Warunkiem dostąpienia tego jest wiara (J 6, 47). Najpełniej prawda, że Bóg jest Panem życia i śmierci, została pokazana w Zmartwychwstaniu Chrystusa⁵⁸.

Chociaż ludzkie życie przekracza granice doczesności, to jednak w IV przykazaniu, do którego odwołał się św. Paweł, zostaje ono odniesione do doczesności, na

⁵³ M. Filipiak, *Życie ludzkie w świadectwie Biblii*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 24 (1977), z. 1 s. 21–29; L. Stachowiak, *Teologia życia w Starym Testamencie*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 17 (1970), z. 1, s. 17–19; G. Rad, *La sapienza in Israele*, Torino 1975, s. 229.

⁵⁴ Z. S. Pisarek, *Życie i śmierć w Piśmie świętym*, w: S. Grzybek (red.), *Vademecum biblijne*, cz. 4, Kraków 1991 s. 75.

⁵⁵ M. Filipiak, „*Nie zabijaj*” (Wj 20, 13; Pwt 5, 17). *Studium egzegetyczno-teologiczne*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 30 (1983), z. 1, s. 5–14; A. Szostek, *Nie będziesz zabijał!* (Wj 20, 13), „*Ethos*” 2 (1989), nr 5 (1), s. 137–146; J. Bajda, *Nie zabijaj*, „*Ateneum Kapłańskie*” 83 (1991), z. 2–3 (495–496), s. 251–260; J. Łach, *Lo tircach znaczy: „Nie będziesz zabijał!”*, „*Communio*” 17 (1997), nr 1 (97) s. 10–17; por. A. A. Viard, J. Guillet, *Życie*, w: X. Léon-Dufour (red.), dz. cyt., s. 1157–1158.

⁵⁶ T. Boman, *Das hebräische Denken im Vergleich mit dem aramäischen*, Göttingen 1954, s. 76; W. Trilling, *Stworzenie i upadek według Rdz 1–3*, Warszawa 1980, s. 80–89.

⁵⁷ J. Kremer, *Paweł. Zmartwychwstanie Jezusa przyczyną i wzorem naszego zmartwychwstania*, „*Concilium*” 6–10 (1970), s. 235–243; R. Rubinkiewicz, *Zmartwychwstanie Chrystusa – zmartwychwskrzeszenie nasze*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 42 (1995), z.1, s. 85–93;

⁵⁸ K. Romaniuk, „*Ja jestem zmartwychwstaniem*” (J 11, 25), „*Concilium*” 6–10 (1970), s. 228–234; T. Dola, *Śmierć i zmartwychwstanie Jezusa pełnią wydarzeń zbawczych*, „*Ateneum Kapłańskie*” 84 (1992), t. 119, z. 1 (500), s. 28–41; T. Dąbek, *Zwycięstwo Chrystusa nad grzechem i śmiercią*, Tyniec 1997.

co wskazuje grecki wyraz *επι γης*, co można tłumaczyć jako „na ziemi”. W świetle tekstów biblijnych życie człowieka zależy w dużej mierze od bogactw, które kryje w sobie ziemia i od urodzajności, którą ona oznacza. Fakt zależności człowieka od ziemi potwierdza wspólny rdzeń, który występuje w języku hebrajskim na określenie nazwy „człowiek” (אָדָם) i „rola”, czyli uprawna ziemia (אֲדָמָה)⁵⁹. Ziemia jest miejscem, gdzie człowiek może realizować zadanie powierzone mu przez Boga (Rdz 1, 28). Dla człowieka żyjącego na łonie natury ziemia jest macierzyńskim łonem wszelkiej istoty żywej⁶⁰. W odniesieniu do narodu „ziemia” wskazuje na fakt posiadania określonego obszaru przez lud, który ją zamieszkuje.

Jedynym władcą ziemi jest sam Bóg, który ją stworzył, jednakże została ona powierzona człowiekowi jako dzierżawcy (Rdz 2, 16; Wj 23, 10; Syr 17, 1–4). Z jednej strony, przez swą pracę człowiek wyciska na ziemi własne piętno, a z drugiej, ziemia jako rzeczywistość życiodajna formuje na swój sposób psychikę człowieka. Pierwszy grzech człowieka dotknął swymi skutkami również i ziemię (Rdz 3, 17n). Pomimo takiego stanu jest ona przedmiotem obietnic Boga (Rdz 17, 8; Wj 6, 4). Jahwe, jedyny Władca całej ziemi (Kpł 25, 23; Ps 24, 1), dał ziemię Kanaan Izraelowi, wypełniając obietnicę złożoną Abrahamowi i jego potomkom (Wj 6, 1–4; Pwt 6, 10)⁶¹. Wyłącznie dzięki Jahwe Izrael został wyzwolony z niewoli egipskiej, zdołał pokonać i usunąć narody większe i silniejsze od siebie, o czym nigdy nie powinien zapomnieć (Pwt 7, 17–26). Teksty Pwt szczególnie mocno podkreślają prawdę, że ziemia jest darem (Pwt 8, 7–9), ostrzegając równocześnie, iż w nowej ziemi Izrael powinien prowadzić nowe, zgodne ze swoim powołaniem życie. Jeśli tego nie uczyni, utraci ziemię, podobnie jak inne narody, które zamieszkiwały ją przed nim (Pwt 8, 19–20). Historia deuteronomistyczna (Joz, Sdz, 1 i 2 Sm, 1 i 2 Krl) i wiele tekstów prorockich traktują historię Izraela jako współzależność między wiernością Bogu a bezpiecznym przebywaniem na swojej ziemi z jednej strony, a niewiernością, która pozbawiała naród tego bezpieczeństwa, z drugiej⁶². Prorocy, tacy jak Ozeasz, Jeremiasz, Amos, szczególnie kreślili obraz ziemi w żałobie z powodu złych czynów człowieka (Oz 4, 1–3; Jr 12, 4; 23, 10; Am 1, 2)⁶³. Jednakże łaska Boża jest ogromna i właśnie dlatego nawet po utracie ziemi z powodu podboju asyryjskiego (upadek Samarii w 722 roku przed Chrystusem) i babilońskiego (upadek Jerozolimy w 587 roku przed Chrystusem) prorocy zwiastowali przyszłe miłosierdzie Boże, którym miał być powrót narodu do swej ziemi⁶⁴.

⁵⁹ Por. P. Briks, אָדָם, w: *Podręczny słownik hebrajsko-polski*, s. 22.

⁶⁰ Por. M. Lurker, *Ziemia, rola*, w: *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, Poznań 1989, s. 278.

⁶¹ J. Rosłon, *Ziemia dana pod przysięgą przez Boga Jahwe*, „Collectanea Theologica” 51 (1981), nr 2, s. 187–205.

⁶² Por. W. Janzen, R. S. Boraas, *Ziemia*, w: P. J. Achtemeier (red.), dz. cyt., s. 1373.

⁶³ Por. L. Ryken, J. C. Wilhoit, T. Longman, *Ziemia*, w: *Słownik symboliki biblijnej*, s. 1176.

⁶⁴ Fakt, iż ziemia ta nie należała pierwotnie do Izraela, znajduje wyraz w trzech ważnych określeniach teologicznych, które się do niej odnoszą. Jest ona „dziedzictwem”, które Izrael otrzy-

Ziemia odgrywa ogromną rolę, ponieważ przypomina o miłości i wierności Boga względem przymierza. Kto posiada ziemię, posiada także i Boga. Poprzez pracę na roli Izrael miał czcić Boga, składać Mu dziękczynienie i ukazywać swoją zależność od Niego. Taki właśnie sens mają izraelskie święta rolnicze (Wj 23, 14), które wiążą życie kultyczne narodu ze zjawiskami powtarzającymi się rytmicznie w samej przyrodzie: Święto Przaśników, Święto Żniw, Święto Pierwocin, Święto Zbiorów jesiennych. Kult wczesnego Izraela nie ogniskował się w systemie ofiar, lecz w dorocznych świętach⁶⁵. To z ziemią Izrael związał całą swą działalność i życie: dom, rodzinę, małżonkę, które są przedmiotami jego przywiązania (Pwt 20, 5n). Stopniowo posiadanie ziemi przybiera znaczenie eschatologiczne (Ez 47; Iz 62, 4; Am 9, 13; Oz 2, 23n, Jr 23, 3), w ramach którego uwydatnia się mocno przejście od płaszczyzny kolektywnej do indywidualnej⁶⁶.

W tekstach Nowego Testamentu symbol ziemi uzyskał bardziej uniwersalistyczne znaczenie (Rz 4, 13). Jest ona symbolem doczesności, czyli tego wszystkiego, co przemija (Mt 6, 19; J 3, 12; Flp 2, 10; Kol 3, 2; Hbr 9, 1) i do czego należy podejść z dystansem, aby móc uczestniczyć w tym, co nieprzemijające (Ap 3, 10; 6, 10)⁶⁷.

Powyższe analizy dotyczące ziemi jako rzeczywistości życia człowieka, do której odwołuje się nakaz okazywania czci rodzicom przez dzieci jako jego motywu, pozwalają wnioskować, że jest on bardziej związany z teologią Starego Testamentu aniżeli teologią Nowego Testamentu, co zresztą w niczym nie umniejsza jego ważności.

Podsumowując przeprowadzone powyżej analizy na temat wskazań wychowawczych zawartych w Ef 6, 1–3, można wysnuć wniosek, że dzieci są szczególnie zobowiązane do posłuszeństwa swoim rodzicom. Motywem tego posłuszeństwa jest nakaz Boży, który ma na celu zachowanie ładu moralnego w rodzinie i porządku społecznego. Z tej racji nakaz ten odwołuje się do tak podstawowej wartości, jaką jest sprawiedliwość. Dzieci są także zobowiązane do okazywania czci swoim rodzicom. Racją takiego odnoszenia się dzieci do rodziców jest fakt zlecenia misji wychowawczej rodzicom przez samego Boga. Dlatego rodzice poprzez poprawne działania wychowawcze biorą udział w zbawczej działalności Boga wobec człowieka. Okazywanie czci swoim rodzicom przez dzieci jest ponadto w świetle tekstu biblijnego wzmocnione obietnicą doczesnej szczęśliwości, której będą mogły doświadczyć dzieci okazujące cześć swoim rodzicom. Przedstawione w analizowanym fragmencie tekstu biblijnego wskazania wychowawcze mogą okazać się cenną pomocą również współcześnie, w obliczu coraz powszechniej występującego zagubienia poprawnego odnoszenia się dzieci do rodziców.

mał od Boga (Lb 28, 52–56), jest dana w „posiadanie” (Kpł 14, 34), oraz jest „odpoczynkiem” po długiej wędrówce (Ps 95, 11).

⁶⁵ H. J. Kraus, *Worship in Israel*, Richmond 1966, s. 26–70.

⁶⁶ Por. G. Becquet, *Ziemia*, w: X. Léon-Dufour (red.), dz. cyt., s. 1129–1133.

⁶⁷ Por. B. Widła, *Ziemia, ziemski*, w: *Słownik antropologii*, s. 333.

Educational indications for children in the light of Eph 6, 1–3 (Summary)

Researching some sources, which might be helpful with precisely to the definition of educational indications is always actual topic, because of a permanent need of bringing up the human being. It is particularly important nowadays when it could be easily seen crisis of education and its effects, especially inappropriate treated parents by children. For such a source might be treated the Holy Bible, that is a revealed Word of God, included also many of educational indications. One of them is text is Eph 6, 1–3. In the light of this text children are particularly obliged to obedience to their parents. Motive of this behaviour is a commandment of God. The basic of this commandment is justice. Children are also obliged to respect their parents, because bringing up the children is a mission given to parents by God. Through it they participate in God's activity of salvation. Respecting parents by children is moreover strengthened by the promise of earthly happiness. Presented at Eph 6,1–3 educational indications for children concerning their behaviour to their parents, might be a precious help also at present times in a front of loosing a proper regarding of parents by children.